

En verden af kvinder - biograferet med talent

Dansk Kvindebiografisk Leksikon registrerer forbilledligt et par tusind danske kvinders liv og indsats siden Tyre Danebod, og det supplerende bind med baggrundsstof gavner og fornøjer

Jytte Larsen (red.): Dansk Kvindebiografisk Leksikon.

Bind 1: Abel Catrine - Lise Hannestad. 616 s., 690 kr.

Bind 4: Alle tiders danske kvinder. Illustr. 268 s. 329 kr.

Sælges kun i subskription. Bind 1-4 samlet pris 2.399 kr.

Rosinante 2000.

Af Janne Lauritzen

De første bind af *Dansk Kvindebiografisk Leksikon* er udkommet, og lad det være sagt med det samme: Dette værk er farligt - det er meget svært at løsrive sig fra det! Smukt og med lydefri typografi, klar og letlæst skrift og 'hovedet', navnerubrikken over de enkelte biografier, er forbilledligt. Her er lineskift, som gør oplysningerne betydelig lettere at overskue end i *Dansk biografisk leksikon*. Overalt markeres desuden tydeligt, hvilke personer, der er med i nationalbiografien, og hvem der er optaget i dens forlængelse, nærværende værk.

Som en nyskabelse noteres de biograferedes børn med navn og fødselsår - ifølge forordet "fordi de har været en bestemmende faktor i kvinders liv." En god idé, som er med til at gøre stoffet levende og fremadrettet.

Et omfattende og grundigt forskningsprojekt er gået forud, og mange gode feer har ikke bare stået hos, men slidt med værket siden 1990: En redaktion på syv medlemmer, en udgivelseskomité på ni og dertil 28 konsulenter. Kvindeforskere, andre forskere - ikke mindst historikere - bibliotekarer og arkivarer stod under hovedredaktørens ægide. Det er historikeren, forskningsbibliotekar ved KVINFO, cand.mag. Jytte

Larsen, som må modtage min tak og hyldest på de manges vegne - ligesom hun i april var den, der tog imod Kraka-prisen, som værket fik tildelt af Foreningen for Kønsforskning.

Det nye leksikon hviler som det gamle på et solidt videnskabeligt fundament, og det tjener det til hæder, at det kan benyttes som reference af forskere og samtidig være til glæde for alle dem, der er alment interesserede i de personer, der tegner landet gennem tiderne. En kombination, der kræver viden, systematik og talent!

Et værk som *Dansk Kvindebiografisk Leksikon* kunne ikke udkomme uden den støtte, Carlsbergfondet, Kulturministeriet, forskningsrådene og private fonde har ydet. KVINFO, Statsbiblioteket og andre har lagt husrum til, og Rosinante Forlag har bekostet forlagsredaktionen, produktionen og markedsføringen.

Hvorfor et kvindeleksikon

Kønsskævheden i nationalbiografien og udviklingen i samfundet gjorde det store behov for at få et kvindebiografisk værk indlysende, og kvindekamp, feminisme, rødstrømpevirksomhed og kvindeforskning betød, at kvinderne dels trådte frem på arenaen i stigende tal, dels blev draget frem af deres tidligere ubemærkethed. Kvindeforskningen, som spirede frem fra ca. 1970, medvirkede kraftigt til at sætte lys på fortidens og nutidens bemærkelsesværdige kvinder og er én af de søjler, DKL hviler på.

Knap 2000 er optaget i DKL, og ca. 40 procent af dem optræder også i *Dansk biografisk leksikon*, som rummer ca. 12.000 biografier. Af dem har

kun 1100 kvinder deres egen rubrik, og 150 er med i deres mænds. Det omvendte, at en mand kun nævnes i sin kones biografi, ses fx hos forfatterinden Agnes Henningsen, hvis forfattermand Simon Koch, som også var jurist og fremtrædende embedsmand, må nøjes med at være 'biindført'. Omkring 40 kvinder, der er biindført i Dbl, noteres nu selvstændigt i DKL, fx guldsmed Helga Exner og arkitekt Eva Koppel. Alle gengangere har fået selvstændige tekster.

Et biografisk leksikon skal afspejle samfundet, og det beror altid på et skøn, hvem der skal med - foruden de selvskevne spidser. Kvindernes indtog i det 20. århundredes offentlighed gav uomtvisteligt mange optagelselsværdige navne, som - med forordets formulering -

har ydet en væsentlig indsats af betydning for udviklingen af det danske samfund. Men som følge af, at kvinder først sent og efter hårde kampe fik adgang til det offentlige liv, er der lagt stor vægt på pioniererne, der som de første banede vejen for kvindelig medborgerskab.

Redaktionen havde ambitioner om at få de fleste af dem, der var først på et felt, med. Og den fandt frem til mange, men måtte også lade mange falde ud - ganske vist var de pionerer, men de kom ikke i spil. Det gælder fx den første kvindelige teolog, Rigmor Larsen. Det kunne være umuligt at finde deres data eller bare være sikker på, at de virkelig var *firsts*, som de kaldes. En ægte *first* var Nina Bang, som i 1924 ikke kun blev Danmarks første kvindelige minister, men verdens første - i en parlamentarisk regering.

Dronning Margrete Sambirias handlekraft skaffede hende tilnavnet Sprænghest. Hun administrerede bl.a. de danske besiddelser i Østersølandene for sin søn Erik Klipping. Hun er afbildet ca. 1280 i et Tallinn-håndskrift.

Punktnedslag

At redaktionen kommer omkring i det danske samfund fra slot til hytte og fra hverdagsarbejde til ministerembeder, fremgår storartet af det ene af de to først udkomne bind, som er værkets sidste. Bind 4, *Alle Tiders Danske Kvinder* er et usædvanlig flot tillæg på 262 fornemt illustrerede sider, som rummer en del af et overvældende og mangfoldigt stof, som selve leksikonnet ikke giver plads til.

I bind 4 er en lang række uddybende artikler om danske kvinder fra hedenold til i dag udformet i det, redaktionen kalder punktnedslag. Korte, velskrevne kapitler, som sætter dannekvinderne ind i historisk, politisk, social, organisatorisk, kunstnerisk og familiær sammenhæng. Sammen danner de et bredt billede af kvindeliv, kvindekultur og

-kulturhistorie. At navnerregisteret er på 15 tospaltede sider vidner om, hvor mange personer bogen nævner i tekst, billedtekster eller rammer.

Artiklerne er skrevet i samarbejde mellem redaktion og konsulenter og er altså ikke signerede. Alle bereder de læseren sproglig fornøjelse - præcise og fængende, skrevet i smuk balance mellem det informative og vidende og det flydende, formidlende. De er informationstætte og kernefulde og alligevel behagelige at læse, fri for videnskabelig jargon som de er.

I princippet kommer artiklerne i kronologisk orden, begyndende med Danmarks dronninger. Her berettes ligefrem fornøjeligt om kongelige ægtekabers vilkår gennem tiderne og om de politiske interesser, de tjente i århundreder, for det kongelige og fyrstelige blod blev ikke blandet af romantiske grunde. Om barnebrude og enkebrude, om friller og mæresser. Og om den menneskelige måde at røgte dronningehvervet på, som dronning Margrethe II's bestemor og mor tegnede. Man kunne kalde dem *firsts*.

I dette kapitel får vi den første ramme med skematisk information, som bogen igennem supplerer indholdet og dermed også de leksikale bind, og som er én af værkets helt store gevinster. Her er det alle Danmarks dronninger i tidsfølge - med årstal, forældre og ægtestand. Lige til at blive nysgerrig og inspireret af. Hvem skal man kaste sig over først, når alle bind foreligger - Margrete Sambiria Sprænghest, Kirsten Munk eller Frederik IV's Louise og Anna Sophie? Samtlige dronninger er med i Dbl, men DKL har kun optaget dem, der trådte markant frem.

Musiske kvinder

Et par artikler om de nordatlantiske kvinder giver stor og for mig ny viden om deres livsvilkår - for de

grønlandskes vedkommende fra fangerkoner til moderne husmødre og industriarbejdere. De grønlandske kvinders engagement i kvindesag og politik toppede i 1980'erne, og i dag er under ti kvinder aktive som politikere. 21 grønlandske kvinder, fx biskop Sofie Petersen, er optaget i DKL (fire i Dbl). Kun to af Færøernes kvinder, en grafiker og en maler, har fundet vej til Dbl mod 29 i DKL. Artiklen redegør især for uddannelsesforhold, kvindearbejde og kvindefællesskaber.

Hvert kapitel i *Alle Tiders Danske Kvinder* er værd at læse, referere og diskutere. Jeg har især nydt de områder, der er centrale for mig, og hvis personer betyder noget for mig. Men det er også berigende, til tider opløftende, at gå ind på felter, jeg er mindre fortrolig med.

Kvinder i musik - her må jeg lægge kraftig afstand til overskriften: "Kvindens næstældste erhverv" - den sender tanker til "det ældste", og selvom kvindelige kunstnere ved siden af primadonnadyrkelsen tidligere har måttet finde sig i at blive slået i hartkorn med letlevende kvindfolk og gøglere, man tog vaske-tøjet ind for, kan jeg slet ikke se, at der er belæg for den overskrift. Heller ikke i artiklen.

Sangerinder er de hyppigste kvindelige musikudøvere og flest blandt de musikkvinder, der er med i DKL. Vi har haft primadonnaer, så længe operaen har eksisteret herhjemme, eksemplificeret ved et skønt fotografi af Tina Kiberg i titelrollen i Strauss' opera *Arabella*. Artiklen fortæller om kvindernes indtog som orkestermusikere - nu ved alle pulte og ikke som før kun ved harpen. Kønsfordelingen i orkestrene er ved at balancere, men de kvindelige dirigenter er stadig sjældne - lige som komponister af hunkøn.

På den rytmiske musiks tribuner gør kvinder sig gældende, og her omtales Anne Linnet som banebry-

der og alsidig fornyer. Kapitlet er spækket med nyttige rammer med oversigter over fx rektorer, professorer og komponister.

Skrivende - malende - forskende

En velillustreret fortælling om dansk teaters historie fra før Holberg og om de første danske skuespillerinder. Erhvervet var ikke estimeret, og de unge piger kom som regel fra underklassen, og nogen formaliseret uddannelse fik de ikke, de gik i en form for mesterlære og specialiserede sig i forskellige rollefag. Det er morsomt at læse om fx Johanne Rosing (1756-1853!), som fremstillede samtidens ideelle kvindetype. I årevis spillede hun "ømme mødre" - og at hun i henved 20 år konstant var gravid, holdt hende ikke borte fra scenen.

Kvindelige forfattere: Her falder blikket på kvinder, der skrev anonymt eller pseudonymt, og artiklen redegør for grundene til, at kvinder som Thomasine Gyllembourg og Mathilde Fibiger og mange andre skrev på den måde. Som eksempel på en forfatter, der næsten udelukkende udkom under sit eget navn nævnes Friederike Brun - som var stolt af sin internationale status, men dog i 1795 skriver i forordet til *Gedichte*, at "den gave at synge henrivende sange er hendes mindste fortjeneste". At opfylde pligterne i hjemmet er det højeste.

De skønne kunster har haft kvindelige udøvere siden omkring 1750, men selvom der var lige adgang til akademiet for alle, søgte kvinder ikke ind. I løbet af det 19. århundrede udvidedes mulighederne for privatundervisning, og en glimrende tidstavle illustrerer udviklingen. *First* som professionel kvindelig billedkunstner er Anna Ancher, som udstillede fra 1879.

"Kampen for akademisk borgerret" hedder kapitlet om kvindelige forskere. I 1875 kom en kongelig

anordning: "Det tillades Kvinder at erhverve akademisk Borgerret ved Københavns Universitet", og i 1910 blev Lis Jacobsen den første danske dr.phil. Hun blev kaldt "den største igangsætter i dansk åndsliv i 1900-tallet" og omtales grundigt for sine mange initiativer, ikke mindst *Ordbog over det danske Sprog*. Det nævnes, at hendes bog *Kvinde og*

Skuespillerinden Mette Marie Astrup optrådte i stor kostumepragt på Det Kongelige Teaters scene i over 50 år - her i titelrollen i *Idda* i *Enevold de Falsens drama*, 1802.

Mand viser, at i middelalderen betegnede mænd efter deres samfundstilknytning - kvinder som kønsvæsner efter deres forhold til manden. *Kønforskning* af 1912.

Rammerne med navne og årstal på danske videnskabskvinder er værd at kikke på, men jeg noterer en lille skønhedsplet: Elisabeth Sigurdsson står i kolonne som professor ved Det jyske Musikonservatorium med fagbetegnelsen "piano",

men det er "klarinet". En anden plet: Man burde værket igennem respektere Aarhus Universitets navn og ikke bruge "Å".

På et foto fra Børnehjælpsdagen 1905 af en flok overdådige hattedamer fanger Herman Bang øjet. Det illustrerer "Fra godgørelse til frivilligt socialt arbejde" - et kapitel, som giver oprejsning til hattedamerne, hvis indsats eftertiden ofte har set skævt til. Herman Bang skrev i *Nationaltidende* om nød, sult og elendighed blandt "disse Mennesker, som raabe på Brød", og efterhånden satte socialt forstående kvinder private, stærkt nødvendige hjælpeforanstaltninger i gang. Bispisninger af skolebørn, der var for sultne til at følge undervisningen, var bl.a. foranlediget af lærerinden Augusta Fenger og Louise Harbou. Det videre perspektiv fremhæves:

Som supplement til den offentlige fattighjælp trådte privatpersoner til med en omfattende velgørelse, der både afbød den værste nød og udviklede meget af den faglige kompetence, velfærdsstaten er bygget på.

Det er umuligt at fremhæve kapitler i bd. 4 frem for andre. De er alle værd at beskæftige sig med, hvadenten det gælder lovgivning om kvinder fra Jyske Lov til i dag, ægteskabs- og familieformer, kvinder i Rigsdagen eller arbejderbevægelsen, skolekvinder, sportskvinder eller rødstrømper. Storartet læsning, som ansporer læseren til opslag i selve biografien.

Suverænt billedstof

Værkets opfindsomme, fremragende layout ved grafikerne Mia Okkels MDD gør bd. 4 indbydende og udnytter illustrationerne fuldt ud. Billedredaktøren Elisabeth Andersen jonglerer med gamle stik og malerier, som veksler med tegninger

og fotografier i en suveræn blanding. Allerede det første opslag med Knud Gamborgs litografi: "Dronning Dagmars ankomst til Danmark" varsler om elegante billedløsninger. En fin tilgift, at maleriet fra 1625 af rigskansler Jakob Ulfeldt med hustru og 16 børn, Abrahams' fødselsscene fra 1660 og Marstands oplæsningsscene med familien Heiberg og mange andre rykker med ind på bogreolen. Sammen med glimrende fotoer af markante optrin i den nyere kvindehistorie, fx. Christian X i sin åbne vogn i et hav af kvinder, da grundloven 1915 er en kendsgerning.

En velgørende rettesnor for fotografierne: I stedet for stive portrætter afbildes kvinderne i aktive situationer - fx står ministrene Elisabeth Gerner Nielsen og Margrethe Vestager foran mikrofonerne ved indvielsen af Statens Museum for Kunst i 1998, Pil Dahlerup ses under sit disputatsforsvar, og Lis Jacobsen pulser på en smøg sammen med tre rygende herrer.

Dr.phil. Lis Jacobsen til et møde om Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder sammen med professor Ljunggren, Lund, professor Seip, Oslo, og adjunkt Danstrup, København. 1952.

Jeg finder, at det er en mangel, at en hel del personer på nogle fotografier ikke får deres navn i billedtekst eller billedliste. Naturligvis er der gamle fotoer, hvor det ikke er muligt, men fx er der et sjovt billede af Nina Bang, der serverer kaffe for regeringens ganske navnløse medlemmer på sin fødselsdag (s. 220-21). Jeg har gode gæt, men ville gerne vide...

Biografierne

I kapitlet "I lyst og nød - kvaler ved at være andengangsbiograf" skriver konsulent og forfatter Minna Kragelund:

I Dbl er det først og fremmest menneskers livsværk, der opregnes, og det var det, jeg havde gjort i 1980. DKL derimod lægger vægt på sammenhængen mellem personens forudsætninger, muligheder og den kontekst, hun har virket i. Det er en helt anden synsvinkel, hvor målet er at se på årsag og virkning i et langt større perspektiv, forsøge at få fært en persons forudsætninger, motivationer,

handlemønstre og resultater, finde frem til betydelige personer, der har påvirket den enkelte livsbane og dennes måde at forvalte sit liv og sine muligheder på. (S.237)

Det signalement lever biografierne smukt op til. De er som i Dbl signerede, de er velskrevne i en letløbende, rummelig form, skønt de i værkets natur må være økonomiske med pladsen.

Ved redaktionens slutning var bd. 2 og 3 endnu ikke nået frem til *Kontur*, men omtales senere.

Det er fristende at sammenligne enkelte biografier i Dbl og DKL. Fx finder jeg de gamle indførsler om Mathilde Fibiger og Ingeborg Brams mere malende end de nye. Jens Kistrup leverer en meget indfølt og smuk analyse af Ingeborg Brams' krise: "... det var som om hendes kunstneriske instrument tog skade i et misforhold mellem det indre pres og det ydre udtryk".

Men det er de nye, der kalder på nysgerrigheden. Jeg har aldrig vidst, hvem der lagde navn til Tagea Brandts Rejselegat for Kvinder, det største hæderslegat, danske kvindelige kunstnere kan modtage. Tagea er anført som legatstifter, og det er ganske pudsigt, for det var hendes mand, Morten Vilhelm Brandt, der stiftede legatet til minde om sin hustru. Han havde kendt den velbevandede og belæste Tagea Rovsing i ti år, før de giftede sig, men ægteskabet varede kun et lille års tid. Hun døde i 1882, kun 35 år gammel. Sammen med sin bror ejede han Brandts Klædefabrik i Odense, og han er biindført i broderens rubrik i Dbl, uden at legatet nævnes.

Et gammelt bekendtskab fik jeg fornyet: Antoinette Dickmeiss var gymnasieinspektør i Hellerup - fra 1919 for Aurehøj Statsgymnasium. Hun var min mors rektor, og jeg har hørt meget om den strikse kvinde, som de næste voksne piger var godt bange

Kontorpige, illustration til novelle i Hjemmet 1935. Der var mere status i at være på kontor end i at være ung pige i huset eller arbejde på fabrik.

for. Hun karakteriseres her som velldt og myndig - og hun citeres for en udtalelse om, at "en god rektor sørger for orden og pligt". Men det havde altså omkostninger, som hendes elever måtte bære med sig.

Blandt de nye er det godt at møde solodanser og instruktør Vivi Flindt, journalist Mette Fugl, kogebogsforfatter Grete Grumme, operasangerinde Gerda Gilboe, modstandskvinden Kirstine Fiil, erhvervskvinden Jolanta Buch Andersen og mange, mange andre. Søstrene Pil, Ulla og Drude Dahlerup er ikke ene om at repræsentere familien, deres mor, lektor og kvindepolitiker Elin Appel er også med. Cirkusdirektør Diana Benneweis og håndboldspilleren Anja Andersen mangler heller ikke - det gør derimod Ida Elisabeth Hammerich, som har glædet så mange og beriget sproget gennem sine glimrende Radiseoversættelser.

Mange af de nyoptagne har været

for unge til at komme med, da Dbl udkom i 1984 - andre ikke. Fx dronning Ingrid's privatsekretær, Sybille Bruun, Ida Davidsen, som kom i Guinness' Rekordbog med sin halvanden meter lange smørrebrødsseddel. Eller Ruth Berlau, fotograf og forfatter, der levede og arbejdede med Bert Brecht i en årrække.

Blandt de mange nybiograferede optræder også en dødsdømt stikker, Grethe Bartram, f. 1924. Dommen ændredes under stor debat til livsvarigt fængsel - og efter benådning i 1956 udvandrede Grethe Bartram til Sverige, hvor hun endnu lever. Ifølge Anette Warrings biografi er hendes motiver til stikkervirksomheden, som betød tortur, koncentrationslejr og død for mange, aldrig blevet afdækket.

Menneskelig udfoldelse

En af redaktørerne, historikeren, dr.phil. Susanne Possing, skriver en

afsluttende artikel i bind 4 om 'Den historiske biografi' og fremhæver bl.a., at et biografisk værk altid vil være bundet til den tid, det udkommer på og naturligvis til de forfattere, der skriver biografierne. Hvorfor er den væsentlig? spørger hun, og hun giver selv et svar:

Det er den, fordi den giver os konkret viden om mennesker, der har levet før os. Fordi den gør det muligt at forstå historien gennem den mangfoldighed af måder, mennesket har levet og forvaltet deres tilværelse på. Fordi den kan være et billede af den storslåede fiasko, den skæve original eller den dybt uoriginale opportunist. Fordi den giver os lejlighed til at tænke over, hvorfor og hvordan store personligheder kunne få afgørende betydning for historiens udvikling, og fordi den giver os mulighed for at reflektere kritisk over kendte og glemte liv. (S. 242)

I den traditionelle historieopfattelse har kvinders betydning i samfundet ligget bag den offentlige scene, og det viser sig også i den ikke-leksikale biografiske genre, som Susanne Possing giver et fint indblik i.

Et svimlende væld af menneskelig udfoldelse er omsluttet af de varmtgule omslag, en fond af viden om, hvordan kvinders vilkår og mulighed for at manifestere sig har været og er. Danmark har fået sit værk om de berømte, de berømmede og de berygtede kvinder.

Janne Lauritzen er journalist og medlem af Konturs redaktion.